

Островий В.М. З історії релігійного життя на Поділлі на початку 1920-х рр., за матеріалами спогадів Ю. Горліс-Горського «У ворожому таборі». Духовні витоки Поділля: церква та релігійні діячі в історії краю: матеріали VII всеукр. наук.-практ. конф. Хмельницький, 25 квітня 2017 р.) – Хмельницький : ХГПА, 2017.– С. 125 – 129.

УДК:

М. В. Островий

м. Хмельницький

**З історії релігійного життя на Поділлі на початку 1920-х рр.,
за матеріалами спогадів Ю. Горліс-Горського
«У ворожому таборі».**

Анотація: у статті розповідається про особливості релігійного життя селян Поділля серед українського та польського населення на початку 1920-х рр.; спротив священнослужителів більшовицькій владі за матеріалами спогадів Ю. Горліс-Горського «У ворожому таборі».

Ключові слова: релігійне життя, Поділля, свідомість, священнослужителі, ксьондз, українці, поляки, Ю. Горліс-Горський.

Досліджуючи суспільно-політичні, культурні процеси українського патріархального села першої чверті ХХ століття, необхідно зважати на особливості пануючої в суспільстві релігійної свідомості.

Поведінка індивіда, соціальних груп, суспільства в цілому визначається свідомістю, яка є вищою формою психічного відображення об'єктивної дійсності та саморегуляції. Свідомість буває буденною, груповою, політичною, класовою, суспільною, масовою, економічною, національною та релігійною.

В тогочасній Україні прояви національної та релігійної свідомості були особливими, що визначалося не тільки територіально, але й етнічно, в залежності до якої конфесії належали ті чи інші національні громади. Очолювали ці громади місцеві релігійні діячі, які часто ставали останніми

оборонцями власної пастви від зазіхань більшовицької влади. Давалися ознаки колоніальні впливи на формування місцевого менталітету.

Надзвичайно цінними для історичного краєзнавства Поділля залишаються свідчення про діяльність місцевих священнослужителів в період ствердження радянської влади Ю. Горліс-Горського (творчий псевдонім відомого українського письменника Юрія Юрійовича Городянина-Лісовського (1898-1946)), борця за свободу і незалежність України в добу національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. Його літературна спадщина значною мірою відобразила особливості релігійного життя селян Поділля українців та поляків на початку 1920-х рр.

Так, у спогадах «У ворожому таборі» [1], автор зазначає, що мешканці прикордонних повітів Поділля суттєво вирізнялися від жителів центральних районів України, зокрема, як-то Київщини, або Полтавщини, перш за все низьким рівнем розвитку національної свідомості. Повстань проти влади там практично не було, якщо не брати до уваги кілька активних сіл, що «повставали» з метою відбити собі кілька возів солі та цукру під час відступу будь-якої армії, не виключаючи й української. В ідейному плані кожне село виглядало приблизно так: десять – п'ятнадцять більш-менш свідомих українців, п'ятнадцять – двадцять більшовиків, решта – «моя хата с краю – не чіпай мене». Всі мобілізовані в українське військо перед останнім його відступом сиділи вдома. Пояснювалося це тим, що в пік продрозкладок ці села були або в прифронтовій смузі, або в тилу українського фронту [1, с. 117].

В селах керували місцеві більшовики, які під час служби в царській армії втратили національну ідентифікацію і увібрали в себе ознаки «великоросів». Бідніші вступали у комітет незаможних селян (далі – комнезам), щоби не платити продподатку. Селяни уникали будь-якої політичної активності.

Значний відсоток населення становили поляки. Практично всі вони були польськими патріотами, винятково завдячуючи католицьким ксьондзам.

Тим часом, православні священники, переважно «малороси», були залякані арештами і погрозами, відмовлялися від будь-якого впливу в душі національного виховання і підтримки на власну паству.

Зовсім по іншому складалася ситуація навколо діяльності католицьких священників. В селах, де існувала польська школа, діти виховувалися виключно в радикально-націоналістичному душі. Звичайно, це робилося приховано, під час таємних зібрань у приватних помешканнях, у костелах, як серед дітей, так і дорослих.

Якщо поляк вступав у комсомольську організацію або до комнезаму навіть через розрахунок, ксьондз у неділю прилюдно і з ганьбою виганяв його з костелу, що було рівноцінно анафемі чи прокляттям. Звісно, враховуючи надто розвинену релігійну та національну свідомість католицької пастви, майже ніхто не наслідювався йти проти церкви. У польських селах, на відміну від українських, боротьба на релігійному фронті була неможливою. В православних селах усі місцеві активісти розпочинали свою кар'єру з боротьби проти попів і церкви, обкладаючи їх не підйомними податками. Як зазначав Ю. Горліс-Горський, ксьондз сплачував їх, «сміючись», адже податок збирали для нього парафіяни протягом години. Окрім того, ксьондз, на відміну від попа не мав безпорадної попаді та дітей, не тримався хати, постійно переїжджав. Якщо Державне Політичне Управління (далі – ДПУ) наважувалося арештувати ксьондза, у неділю службу правив уже інший священник. Коли ксьондз дізнавався про невідворотний арешт, просто переїжджав до Тернополя або Львова. На його місце присилали іншого, який продовжував його роботу. Арештований ксьондз мав постійну матеріальну підтримку від парафіян у в'язниці, на Соловках, аж поки його не обмінювали на півдесятка комуністів [1, с. 118-119]. Польські священники, маючи відповідну підготовку, не залишали паству у важкі хвилини [2, с. 250], навіть у часи Першої світової війни [3].

1924-1925 рр. більшовицька влада розпочала «наступ» на католицьку церкву в Україні та на Поділлі зокрема. Почалися масові арешти католицьких

священиків. Щоби виправдати на міжнародній арені репресії проти католицької церкви, влада інспірувала цілу операцію з її дискредитації. В зв'язку із цим, автор пригадує справу житомирського ксьондза А. Федуковича. Він нібито написав листа Римському Папі, в якому просив не змушувати священників вести шпигунську та підривну діяльність проти країни Рад з допомогою місцевої католицької церкви. Автор відзначає замовність листа органами ДПУ. Називає Ю. Горліс-Горський і прізвища арештованих ксьондзів, з якими йому довелося зустрічатися в ув'язненні вінницького тюрпода (тюремний підвал при ЧК, ДПУ – В. О.): Ноновський з Чорного Острова, Антоній Келюс з Війтівців. Всі вони, та багато інших були репресовані більшовицькою владою.

Цікаві відомості автор подає про священика української православної церкви Івана Чубана-Добровольського із с. Семигорода, що мешкав близько м. Тульчина. Він пережив велику сімейну драму, пройшов війну, полон і це привело його до релігії. Роздавши все своє майно, І. Добровольський взяв Євангеліє та пішов проповідувати людям слово Боже. Обійшов Кубань, Кавказ і всю Україну. 1922 р. закінчив богословські курси в м. Києві при Софійському соборі. Новий священик відрізнявся від своїх колег тим, що не носив ряс, бороди, довгого волосся, вбирався в звичайний селянський одяг. Жив самотньо в селянській хаті, харчувався на подання селян, за церковні обряди не брав ні копійки коштів. Своєю зразковою поведінкою він значно підвищив рівень національної свідомості парафіян. Як зазначав Ю. Горліс-Горський, ідучи за словом священика, наслідуючи його особистий приклад, майже все село перестало палити, пити горілку і «ляятися по-московському». Дійшло до того, що задля вирішення будь-яких непорозумінь і суперечок усі селяни йшли не до більшовицького суду, а за порадою до І. Добровольського. Його слово для всіх було законом. На початках Нової економічної політики (далі – НЕП) село було більш-менш незалежне і не виконувало жодного розпорядження влади, не порадившись зі священиком. Показовим у цій справі став приїзд до села комуністів із Тульчина з метою організувати

комнезам. Селяни відповіли, що всі вони однієї матері України діти, і всі перед Богом рівні, а «товариші» не повинні нацьковувати їх один на одного. Після того, як кілька видатних комуністів – борців з релігією, уславлених «перемогами» над малоосвіченими старими попами, дістали в дискусії перед селянами від Добровольського «по шапці», його викликали до ДПУ з вимогою зректися сану. Після відмови, Добровольського посадили до вінницького тюрподу з перспективою висилки до Соловків. І навіть там священик допомагав ув'язненим харчами, які передавали йому віддані парафіяни [1, с. 174-175].

Ю. Горліс-Горський слушно зауважив, що як польська католицька, так і українська автокефальна церква, спираючись на національні засади, були сильнішими і спроможними до спротиву будь-якому ворогу, на відміну від московського старо- та «живо-церковного» православ'я в Україні. На той час більшовики ще не заходилися організовано руйнувати українську церкву, а намагалися використати її як руйнівний чинник проти «Тихонівської», старомосковської церкви. Репресії проти неї почали лише тоді, коли побачили, що українська церква не руйнується у боротьбі, а лише посилюється, стає могутнім чинником поширення національної свідомості та організації національних сил в Україні [1, с. 183].

Літературна спадщина Ю. Горліс-Горського носить яскраво-виражений документальний характер, оскільки оповідач, як безпосередній свідок, не просто змальовує соціальну дійсність релігійного життя, а й оперує хронологією, конкретними прізвищами учасників подій, їх вчинками. Внесок автора у розвиток вітчизняного краєзнавства важко переоцінити.

Список використаних джерел та літератури:

1. Горліс-Горський Ю. «Ми ще повернемося!»: Спогади. Повість. Поезії. Документи. Листування / Р. М. Коваль. Бібліотека Історичного клубу «Холодний Яр». – Київ: Історичний клуб «Холодний Яр»; Вінниця: ДП

«Державна картографічна фабрика», 2012. – 432 с. – (Серія «Отаманія ХХ століття». – Кн. 5).

2. Островий В. М. Селянське повстання 1931 р. на Дунаєвеччині / В. Островий // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: збірник науково-краєзнавчих праць // [редкол.: Прокопчук В. С. (голова) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2013. – Вип. 5. – С. 248-259.

3. Геринович В. О. До западної української етнографічної границі / В. Геринович // Українське слово (м. Львів). – 1917. – Ч. 228. – 11 жовтня.